original scientific article
received: 2016-02-01

DOI 10.19233/ASHS.2016.18

POVIJESNI PREGLED RAZVOJA VRTLARSTVA I KRAJOBRAZNOG UREĐENJA ŠIBENIKA I OKOLICE U RAZDOBLJU 1880.-1945. GODINE

Boris DORBIĆ
Veleučilište „Marko Marulić“ Knin, Odjel Poljoprivrjeda krša, Petra Krešimira IV. 30, 22 300 Knin, Croatia
e-mail: bdorbic@veleknin.hr

Elma TEMIM
Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru, Agromediteranski fakultet, 88 104 Mostar-Bosnia and Herzegovina
e-mail: elma.temim@unmo.ba

IZVLEČEK

Neugodna gospodarska kriza v poznem 19. stoletju in v prvih desetletjih 20. stoletja ni bila ugodna za razvoj vrtnarstva in krajinskega oblikovanja na področju mesta Šibenika in okolice. Tradicija mestnih središč iz preteklosti, posvetna ali cerkvena, je pustila svoj pečat v poskusih lokalnega urbanega vrtnarstva in krajinskega oblikovanja. Ob koncu 19. stoletja pa se je slika gojenja mestnega tkiva začela spreminjati. Mesto se je nato urbaniziralo proti svojemu vzhodnemu delu. Počasi se je obnovila in izgradila komunalna infrastruktura, šole, bolnišnice, sodna stavba in vse večje so bile potrebe po večji »ozelenitvi«, pogozdovanju, gojenju nasadov in vzdrževanju mestnih krajinskih površin. Z delom je narejena analiza stanja urbanega vrtnarstva in krajinskega oblikovanja v obdobju 1880-1945. Pri razvoju skromne urbane krajine iz takratnega obdobja je pomembno izpostaviti vrtove Roberta Visianija, Luje Maruna in krajinske površine znotraj mestnih vil, občinskih objektov in mestne infrastrukture.

Ključne besede: Šibenik, pogozdovanje, urbano vrtnarstvo, urejanje krajine, izobraževanje

RASSEGNA STORICA DELLO SVILUPPO DEL GIARDINAGGIO E DELL ARTE AMBIENTALE DI SEBENICO E DEI SUOI DINTORNI DURANTE IL PERIODO 1945-1985

SINTESI

La crisi economica sfavorevole che ebbe luogo verso la fine del diciannovesimo secolo e nei primi decenni del ventesimo secolo non ha favorito allo sviluppo del giardinaggio e dell'architettura del paesaggio nel territorio della città di Sebenico e nei suoi dintorni. La tradizione del nucleo urbano dalla storia, come quella mondana così quella ecclesiastica, ha lasciato tracce nei tentativi del giardinaggio locale urbano e nell'architettura del paesaggio. Tuttavia, verso la fine del diciannovesimo secolo comincia ad alterarsi considerevolmente l'immagine contadina del tessuto urbano. La città si urbanizza verso le sue parti ad est. Lentamente si rinnova e costruisce l'infrastruttura comunale, le scuole, gli ospedali, l'edificio della corte e quidi c'era più necessità per il rinverdimento, l'imboschimento, le piantagioni e la manutenzione delle aree del paesaggio urbano. L'articolo scientifico analizza lo stato del giardinaggio urbano e dell'architettura del paesaggio nel periodo tra l'anno 1880 e l'anno 1945. Nello sviluppo del modesto paesaggio urbano di quel periodo è importante mettere in rilievo i giardini pubblici di Roberto Visani e Lujo Marun, come pure le superfici del paesaggio all'interno delle ville urbane, degli edifici municipali e dell'infrastruttura urbana.

Parole chiave: Sebenico, imboschimento, giardinaggio urbano, architettura del paesaggio, educazione

UVOD

Vrtovi i parkovi u prošlosti zasigurno nisu bili najvažniji u komunalnom životu, gradova i naselja, ali su bili nezaobilazni i oduvijek prisutni u svijesti pučanstva te u slici gradova (Ščitaroci, Ščitaroci, 1996, 90). Teška gospodarska kriza krajem 19. stoljeća i u prvim desetljećima 20 stoljeća otežavala je razvoj pejsažnog oblikovanja pa tako i na području Šibenika i njegove okolice. Šibenik ipak polako započinje mijenjati težačku sliku gradskog tkiva, širi se prema istočnim dijelovima. Obnavlja se i izgrađuje komunalna infrastruktura, škole, bolnice, sudska zgrada itd, a time rastu potrebe i za većim „ozelenjivanjem", podizanjem nasada te održavanjem pejsažnih površina.

Povijesna tradicija šibenske gradske sredine bilo svjetovne ili crkvene ostavila je traga u pokušajima lokalne hortikulture.

> *„U vrtovima, dvorištima i klaustrima samostana možemo pratiti nastanak i razvoj srednjovjekovne hortikulture i prve zametke vrtne umjetnosti europskog zapada." (Milić, 1993, 99).*

Dio je tradicije preko baroknog razdoblja i ranog klasicizma na prijelazu 18.-19. stoljeća iznjedrio neka lokalna rješenja uređenja pejsaža oko dalmatinskih gradova, pa tako i Šibenika. Bio je to pokušaj stvaranja parka-šume tzv. *„satro-bosco"*.

Javni parkovi javljaju se tek od 19. stoljeća, a od tada seže i početak uređenja zelenih površina na području Dalmacije i Šibenika (Piplović, 2003, 85).

Razvoj krajobraznog uređenja, krajem 19. stoljeća na šibenskom području, dolazi iz mediteranskih arhitektonskih krugova i škola. Zbog toga se u ovom periodu javljaju strogo zadani parkovni stilovi (Fantulin, 1997, 8; Dunkić, 1998, 82).

Stilski karakteristični parkovi bili su brižljivo uklopljeni u krajobraznu sliku mediteranskog grada. Vrtlarski stručnjaci, arhitekti, projektanti i izvođači radova su dolazili većinom u Šibenik iz srednjoeuropskih i mediteranskih zemalja (Austro-Ugarska, Italija itd). Njihovo stvaralaštvo i znanje za tadašnje građansko poimanje bilo je iznenađujuće, nadasve vrijedno i korisno.

> *„Da bismo shvatili i pravilno primijenili parkovnu arhitekturu u funkciji slike grada, potrebno ju je razlikovati od hortikulture i ozelenjavanja, na što smo nerijetko nailazili, osobito tijekom druge polovice 20. stoljeća. U tom ekološkom ozelenjavanju gradskog prostora bio je mnogo važniji broj kvadratnih metara po stanovniku grada, dakle kvantitativni kriterij, negoli kvaliteta i urbana kompozicija prostora čovjekova življenja. Vrtovi i parkovi uvijek su bili predmet zanimanja različitih struka pa ih je moguće gledati i promišljati na različite načine. Naše razmišljanje o parkovnoj arhitekturi polazi od shvaćanja da je vrt ili park arhitektura u organskom materijalu, dakle artificijelni prostor stvoren čovjekovim radom, znanjem i kremacijom." (Ščitaroci, Ščitaroci, 1996, 81)*

Kao dio poljoprivredne djelatnosti vrtlarstvo, zahvaljujući „rasadnik" koji se nalazio u Šibeniku, utječe na početak razvoja krajobraznog uređenja i ukrasne hortikulture. Građani su stvarali minijaturne ukrasne kućne vrtove s povrćem ili bez njega. Oni bogatiji su imali bolje oblikovane ukrasne vrtove u prednjem planu i s korisnim vrtom u zaklonjenom dijelu kuće.

> *„Godine 1907. Središnja vlada u Beču donijela je opsežan program za gospodarsko unapređenje Dalmacije. Sadržavao je i djelovanje na organizaciji uzgoja cvijeća. U početku je država davala privatnim vrtlarima tj. uzgajačima cvijeća pomoć kroz subvencije. Taj način je 1910. godine napušten." (Piplović, 2003, 89)*

Edukacija stanovništva o vrtlarstvu se obavljala uglavnom usmenom predajom. Knjige i časopise su posjedovali tek oni učeniji i bogatiji, a nabava pisane riječi je dolazila iz Austrije, te iz talijanskih pokrajina i gradova (Venecija, Padova, Verona).

SAŽETI POVIJESNI PRIKAZ RAZVOJA KRAJOBRAZNOG UREĐENJA ŠIBENIKA TIJEKOM 19. STOLJEĆA

Tijekom druge polovice 18. stoljeća i prvih decenija 19. stoljeća o vrtlarstvu, uzgoju bilja, hortikulturi i unapređenju poljodjelstva najviše se raspravljalo u obrazovnim krugovima poljodjelskih akademija u Zadru i Splitu. Radilo se o europskim odrazima u dalmatinskoj zatvorenoj sredini onog pokreta koji je promicao ideje fiziokratizma pod utjecajem francuskih enciklopedista i tadašnje recentne prirodne znanosti u osvitu nove ere.[1]

Fiziokratizam je preko utjecaja Mletačke republike prešao i u Dalmaciju. U drugom dijelu 18. stoljeća niču u Dalmaciji (Split, Zadar, Trogir) akademije fiziokratske zamisli. Prva akademija osnovana je 1767. godine u Splitu (Božić-Bužančić, 1993, 281). Na šibenskom području od kraja 18. stoljeća nije bilo organiziranih pokušaja usmjerenih prema inovacijama toga tipa ili je bilo pojedinih pokušaja u vrtlarenju i unapređenju poljoprivrede. Ne-

1 Danica Božić-Buzančić, Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu: pokret za obnovu gospodarstva, gospodarske akademije, ogledni vrtovi i poljodjelske škole druge polovice 18. i početka 19. stoljeća. *Književni krug*. Split, 1993. 1767. godine Juraj Parčić, svećenik i šibenski plemić, dao je vlastima prijedlog o osnivanju poljodjelske škole u Šibeniku. Želio je da to bude škola ratarskoga tipa, namijenjena običnim težacima na hrvatskom jeziku, 266.

Slika 1: Zapušteni vrt plemićke obitelji Divnić u šibenskom predjelu Gorica
Izvor/Surce: Dorbić, 2015

dostatak kadra kao i nepostojanje poljoprivrednih škola uvjetovalo je stagnaciju u tom pogledu. Franjevci su pri pučkim nižerazrednim školama i nedjeljnim podukama pučanstvu prezentirali način i tehniku u vrtlarskim radnjama, a u svezi povećanja prihoda. Pojedini plemići kao npr: Galbiani, Divnić, Pinneli, Soppe-Papali i Cortellini promicali su nove ideje u potrebi naprednog educiranja gradskog težaštva i seoskog puka.[2]

U Dalmaciji se uzgoj cvijeća tijekom 19. stoljeća pratio putem intelektualnih krugova iz susjedne Italije, pogotovo trgovačkih veza za Ankonu, Rimini, Trst, Veneciju i putem pojedinaca koji su studirali u Padovi i Veroni.

Postojale su i želje za unapređenje postepenog uzgoja šafrana (*Crocus* sp.), koje su navedene u dopisu iz 1838. godine. Službe javnog informiranja Carstva Austrijskog su svake godine povečavale uvoz novih količina šafrana (*Crocus* sp.) iz Francuske, Napulja i Turske u prehrambene, medicinske i tekstilne svrhe. Navodi se da se šafran može uspješno uzgajati na području Dalmacije gdje se takav može koristiti kao prvoklasna roba, kao lijek u farmaceutske svrhe te da je puno kvalitetniji od onog koji dolazi iz Trsta. Uzgoj ove vrste u Dalmaciji je trebala spasiti mnoge siromašne obitelji.[3]

> *„Godine 1846. održana je u Padovi velika izložba rijetkih biljaka uzgojenih na području pokrajine Veneta po zamisli Šibenčanina Roberta Vissianija. Ta manifestacia je potekla i osnivanje jednog novog društva kojemu je on bio predsjednikom. Oni su davali novčane priloge za unapređivanje hortikulture i organiziranje javnih izložba cvijeća na kojima su nagrađivani uzgajači najboljih primjeraka.“ (Piplović, 2003, 88)*

Ranije, u godini 1827.-oj Visiani je s šibenskim liječnikom Vicom Giadorou i poduzetnim Antonijem Galbijanijem pokušao osnovati Zavod za proučavanje prirode u Šibeniku, ali se to zbog njegova česta odsustva u Italiji nije ostvarilo. Inicijativa je polazila od potrebe da se uz tu ustanovu formira i stalni muzej[4]

Vrtal je izvorna riječ, u hrvatskoj pisano-govornoj tradiciji, a dolazi od glagola vrtiti. Vrtlarstvo je djelatnost

2 Dorbić (2015): Šibenska plemićka obitelj Divnić je pripadala istaknutom i bogatijem sloju gradskog šibenskog plemstva od sredine 15. stoljeća. Isticali su se u obavljanju raznih svjetovnih-javnih, kulturnih i crkvenih funkcija, a pojedini članovi Šibenika i u obrani grada za vrijeme Turskih vojnih pohoda u Dalmaciji. Vrt obitelji Divnić čiji se ostaci i danas nalaze u šibenskom predjelu Gorica (Ex. Galera) iznad tzv. stuba Dragojevića je oblikovan u srednjevjekovnom stilu s centralnom osi i bočnim alejama odvojenim dvostrukom kolonadom kamenih stupića krajem 16. stoljeća (Slika 1.). Kao takav služio je kao dnevno odmaralište gradskog plemićkog sloja. U vrtu su krajem 2015. godine popisane sljedeće biljne vrste: smokva (*Ficus carica* L.), dud (*Morus* sp.), badem (*Prunus dulcis* (Mill.), šipak (*Punica granatum* L.), vinova loza (*Vitis vinifera* L.), bršljan (*Hedera helix* L.), kana (*Canna* sp.), perunika (*Iris germanica* L.), velika zimzelen (*Vinka major* L.). Sadašnje stanje ukrasnog bilja ukazuje na neujednačenost u općoj kompoziciji biljnog materijala, budući se posljednjih desetljeća vrt nestručno održavao.

3 DAŠI, Zbirka hortikultura, (dalje: ZH), *Invito, perpromuovere la raccolta del Zafferano spontaneamente crescente, e la coltura regolare di questo prodotto indigeno in Dalmazia., 1838.*

4 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.

koja je u poratnom vremenu druge polovice 20. stoljeća s ubrzanom urbanizacijom grada, a i sela praktički nestala ili se infiltrirala u prigradsku infrastrukturu. U vrtu se moglo naći različitog povrća: blitva, rajčica, kupus, artičoka, salata, grah, grašak, bob, celer, peršin itd. Nadalje u vrtu je bilo neizostavno i ukrasno bilje: ruže, karanfili, lijepe kate, kadifice, neveni, oleandri, viole, šeboji[5] itd te ljekovite vrste: metvica, bosiljak, lavanda, ružmarin i lovor. Od voćaka šipak ili mogranj je bio obavezan, dok su ostale vrste bile prisutne zavisno o veličini. Bilje se gnojilo prirodnim gnojivima i „lugom". Nisu se koristila kemijska zaštitna sredstva. Ono je zalijevano minimalno zbog oskudice vode (Grgurević, 1983, 55).

„Poljoprivreda je značajno zanimanje velikog broja pučanstva grada Šibenika i njegove okoline u međuratnom razdoblju od 1918. do 1941. godine." (Blažević, 2006, 645)

Nedostatak vode je ograničio veću biljnu pa i cvjetnu lokalnu produkciju u Šibeniku tijekom 30.-ih godina 20. stoljeća.[6] Prve inicijative za vodu polaze od francuske vojne uprave 1808. godine na predjelu Rupine na Šubićevcu (Blažević, 2009, 182–183).

Potrebe za vodom Šibenik je riješio tek 1879. godine u vrijeme općinske narodne vlasti gradonačelnika Ante Šupuka.[7]

Uzgoj cvijeća na *prozorima* dalmatinskih kuća je vrlo star i spomije se već u 15. i 16. stoljeću. Često su ispod prozora ugrađene kamene konzole s letvama i ukrasnim gredicama na koju su nanizane razne cvjetne posude (Piplović, 2003, 93).[8]

Tijekom prve polovice 19. stoljeća u Šibeniku su se u nekoliko navrata dodjeljivale i lokalne nagrade za ukrasno cvjetno uređenje na starim gotičkim i renesansnim pločama. Tradicija uređenja fasada i trgova u Šibeniku po ugledu na talijanske izvore potječe od sredine 18. stoljeća od kada su održavane gradske feste „Candelle e sardelle" Šibenski puk je na njima nagrađivan hranom, a za uzvrat je grad uređivan girlandama cvjetnih buketa, vjenčićima i različitim ukrasnim biljem (lovorom (*Laurus nobilis* L.), maslinama (*Olea europea* L.), rakitom (*Salix purpurea* L.) itd.). Takovo je uresno uređenje šibenskih trgovina i trgova nastavljeno u doba austrijske uprave u Dalmaciji od 1814. do 1848. godine. u prigodama proslava rođendana careva Franje I. i Ferdinanda IV., što se svjedoči u arhivskim izvorima.[9]

Povijesni pregled razvoja krajobraznog uređenja Šibenika i okolice u razdoblju 1880.-1945. godine

Gradsko pejsažno oblikovanje i uređenje Šibenika u razdoblju od 1880.-1945. godine. može se opisati i kroz sjećanja pojedinaca i starih fotografija. Grad je u tadašnjem vremenskom razdoblju odavao opću sliku težačke sredine, ali je do kraja 19. stoljeća komunalno napredovao i izgledao poprilično težački. Od kraja 19. stoljeća zapaža se u Šibeniku interes za „vrtno i parkovno uređenje" kultiviranjem pejsaža i ozelenjavanjem urbanih cjelina, najčešće na inicijativu poduzetnih građana i Društva za uljepšavanje grada, u kojem je djelovao i vlč. don. Krsto Stošić (Marković, 2009, 163–169).

Godine 1895. formira se gradski perivoj Roberta Visianija na prostoru od Poljane do Šibenske obale. To je i najznačajniji park u povijesti krajobrazne arhitekture tog vremena. Pejsažni stil perivoja je nalikovao talijanskim klasičnim perivojima, a za ondašnji Šibenik to je bio pravi kulturno-socijalni izazov za novi način života i doživljaja stvarnosti. Početak urbanizacije, izgradnja cesti, komunalne infrastrukture i pojedinih gradskih objekata također upotpunjuje ne odveć bogatu povijest pejsažnog oblikovanja i uređenja Šibenika.[10]

Značajno je spomenuti i poluurbanističko područje jugoistočne periferije grada u sklopu gradogradnje Šibenika. Za istaknuti je Vilu Pasini kao raskošnu jednokatnicu s terasama zaklonjenim od prolaznika s pomno zasnovanim vrtom s karakterističnom kovanom ogradom, koja prati glavnu liniju uz cestu. Na istočnom rubu Poljane ugledni šibenski pravnik dr. Vice Iljadica-Grbešić 1911. godine je izgradio reprezentativnu trokatnicu. Uzduž glavne prometnice postepeno su se izdizale obiteljske kuće s vrtovima, dok se na suprotnoj strani neurbanizirane periferije namjenjuje nova svrha za zgradu Okružnog suda (Slika 2. i 3.) i Pokrajinsku bolnicu (Slika 4. i 5.) (Marković, 2009, 142–143).

5 Janko Lipovec, dipl. ing. iz Maribora, a koji se amaterski bavi proučavanjem šibenske povijesti, u intervjuu s autorima rada, obavljenim u kolovozu 2015. godine komparira naziv grada Šibenika s biljkom „šeboj" (*Cheiranthus cheiri* L.). Po Lipovcu šeboj (*Cheiranthus cheiri* L.) je uklesan na portalu ulaza kuće Jurja Dalmatinca. On je također uvidio da sve boje cvijeta navedene biljke ima i šibenska kapa. Njegove teze o porijeklu imena grada Šibenika uvrstio je pok. Milivoj Zenić u svoje djelo „Stari Šibenik, kalama, skalama i butama".

6 Dorbić, B., Pamuković, A., Blažević., M. (2014, 264): Uzgoj povrća je u Šibeniku tijekom 30.-ih godina 20. stoljeća bilo glavno gradsko zanimanje u poljoprivredi.

7 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.

8 DAŠI, ZH, *Općina Šibenik, Dopis br. 361, Gosp. Tereši Stršević pok. Jerka iz Grada, Šibenik 28.9.1898. „Dopis upućen gosp. Tereži Stršević pok. Jerka iz Grada: Buduća da gosp. Tereža Stršević pok. Jerka netiti uzeti u nikakvom obziru poziv njoizi dojavljam dan 28/9 tek. god. Pod isti broj, to jest ukloniti cvjetnjak sa prizorišta mišinog pribivališta koi je u velikoj opasnosti padanja, naređuje se istoj gosp. Tereži Stršević da kroz 24 sata ukloni cvjetnjak sa prizorišta stojećeg na drugi pod nješinog pribivališta u ovomu gradu pod broj 925 i u slučaju neposluha daje se njoizi na znanje da će ova općina rasporediti na nježine troškove za ukloniti gori rečeni cvjetnik sa onoga prizorišta.*

9 DAŠI, Zbirka spisa o komunalijama u Šibeniku, 1797.-1918, kutija 1.-4. (dalje: ZK).

10 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.

Slika 2: Pejsažne površine ispred Okružnog suda u Šibeniku
Izvor/Surce: Marković, 2009, 149
Slika 3: Pejsažne površine ispred Županijskog suda u Šibeniku, 2015.
Izvor/Surce: Dorbić, 2015[11]

Slika 4: Zračni pogled na Pokrajinsku bolnicu u Šibeniku, 1895.
Izvor/Surce: Marković, 2009, 145
Slika 5: Pejsažne površine ispred gradske bolnice u Šibeniku, 2015.
Izvor/Surce: Dorbić, 2015

Za istaknuti su i pejsažne površine podignute na prostoru tadašnje Pokrajinske bolnice i umobolnice. Oko 1880. godine, na tom prostoru nalazilo se neuređeno zemljište i šuma u vlasništvu trgovačke obitelji Kovačević iz Šibenika. Nakon izgradnje bolnice 1883. godine kod zgrade njezine uprave nalazio se manji dio uređenog vrta. Nasadi su podignuti i kod Dječjeg odjela od zapadne strane pa do zgrade Okružnog suda i istočno do Odjela za bolesti uha, grla i nosa. Ta površina se u razdoblju od 1850.-1883. godine koristila kao vangradsko sastajalište, šetalište i dokonsko odmaralište gospodskog dijela Šibenčana.[1]

Zapažaju se i različite pejsažne površine na drugim mjestima u gradu Šibeniku i u prigradskoj okolici. Tako npr, u predjelu Mandalina, ispred Vojnog objekta i Radio telegrafske stanice austrijske vojske u Šibeniku (Ex. Mandalina), a od 1945 do 1990. godine kasarne Ante Jonjić nalazio se planski uređen vrt na potezu od

11 Dorbić, (2015): Danas se uz zgradu Županijskog suda u Šibeniku uz lijepo zasnovan i održavan ukrasni travnjak nalaze sljedeće drvenaste vrste u skupinama i kao živica: atlaski cedar *Cedrus atlantica* (Manetti ex Endl.) Carrière, juka (*yuka* sp.), lovor (*Laurus nobilis* L.), šimšir (*Buxus sempervirens* L.).

12 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.

Slika 6: Vojni objekt u Mandalini
Izvor/Surce: Dorbić, 2015

Slika 7: Uzvišeni pejsažni prostor kod Mornaričke kasarna „Kuline"-2015. godine
Izvor/Surce: Dorbić, 2015

željezničkog prijelaza za Mandalinu do ceste pred remontnim vojnim zavodom (Velimir Škorpik) u Šibeniku (Slika 6.). Taj je prostor bio dužine 150 m i širine 15 m. Središnji dio ispred zgrade radio stanice bio je uređen u varijanti talijanskog stila s trokutastim i kvadratnim segmentima, te kružnim oblikom u sredini. Vrt je bio zasađen s različitim nižim i visočijim bjelogoričnim drvenastim biljem.[13]

S obje strane ceste preko puta od željezničkog prijelaza do ulaza u zgradu remonta nalazio se drvored crnih i bijelih murvi (*Morus* sp.) te bagrema (*Robinia pseudoacacia* L.), koji su uglavnom zadovoljavajuće vitalnosti i danas, premda održavanje ovih drvenastih nasada zahtjeva veću brigu gradske komunalne tvrtke „Zelenilo".

U Mornaričkoj kasarni tzv. „Kuline" na poluotoku Mandalina nalazio se i dio uređenog uzvišenog pejsažnog prostora okrenutoga prema južnoj strani pored zgrade Prve komande Austro-ugarske mornarice u Šibeniku (Slika 7.). Donji dio zelene površine posađen je s ukrasnim grmljem, među kojima je dominirao lovor (*Laurus nobilis* L.), a strmiji dio koji vodi do zgrade raznim egzotičnim biljem i agavama (*Agave* sp.), uz uređeno stepenište i kapelicu s Bogorodicom u središnjem dijelu tog malog vrta. Navedeni prostor je često služio za odmor i sastajalište vojnog kadra. Iza objekta Kulina nalazilo se uređeno vježbalište za austrijsku vojsku s borovom šumom. Taj je dio sačuvan sve do današnjih dana kada je čitav prostor s okolišem temeljito preuređen u suvremeno hotelsko odredište obogaćeno šumom alepskog bora (*Pinus halapensis* Mill.) i lavandinim (*Lavandula* sp.) nasadima.[14]

Većina prigradskog stanovništva Šibenika se krajem 19. stoljeća bavila s vrtlarstvom kao jednom od primarnih grana poljoprivrede. Tada je to bio ekstenzivan pristup proizvodnje.[15] Doktor Igor Belamarić u knjizi Šibenska sjećanja navodi: *„Težačke kuće izvan grada, tj. na Plišcu, Baldekinu, Varošu, Škopincu, na Građi i u Crnici… imale su ograđene obore, često s većim ili manjim vrtom. U vrtlu pogotovo ako je veći i s dubljom zemljom, bilo je raznovrsnog povrća, a i po koje stablo smokve, bajame, voćke (breskve), murve i naročito odrine."* (Belamarić, 2007, 55). Slike 8-13. predstavljaju tipične Šibenske vrtove (s povrćem i ponešto ukrasnog bilja i cvijeća), koji su danas u malom broju zabilježeni u starijim dijelovima gradskog tkiva.

Početkom 20. stoljeća se proizvodnjom cvjetnog rasada i općenito vrtlarenjem, bavio i vrtlar Stipe Zorić iz Šibenika, koji je održavao i gradski perivoj.[16] Rasadnik

13 DAŠI, Zbirka Vojništvo u Šibeniku 1884.-1918, kut 1, (dalje: VŠ).
14 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.
15 Vrtlarstvo je širok pojam a obuhvaća dvije grane poljoprivrede, uzgoj povrća i ukrasnog bilja. Ukrasno bilje se zatim dijeli na: Cvjećarstvo, Parkovnu dendrologiju te Održavanje i njegu zelenih površina.
16 DAŠI, ZH, Troškovi za izradu vrtlarskog kioska Stipe Zorića na Poljani u Šibeniku. *Iskopavanje temelja 12,90 x 0,80 x 0,50 5,16 m3 5,16 Jed.cijena 30,00, Ukupno din 154,80,* 2). *Izgradnja betonskog temelja u omjeru 1:4 12,90x0,70x0,50, jed. Mj 4,51 m3, količina 4,51, Jed .cijena 450,00, Ukupno din 2029,50, 3). Izgradnja betonskog zida u omjeru 1:4, debljina 0,25 m, m3 8,35, Jed. cijena 500,00, Ukupno*

Slika 8: Zapušteni vrt obitelji Škarica na Gorici
Izvor/Surce: Dorbić, 2015
Slika 9: Zapušteni vrt Stanka Paića na Gorici
Izvor/Surce: Dorbić, 2013
Slika 10: Zapušteni vrt pok. Šime Krnčevića na Građi
Izvor/Surce: Dorbić, 2013
Slika 11: Starinski vrt obitelji Livaković na Gorici
Izvor/Surce: Dorbić, 2013
Slika 12: Starinski vrt obitelji Livaković na Gorici
Izvor/Surce: Dorbić, 2013
Slika 13: Zapušteni vrt pok. Marije Bumber na Gorici
Izvor/Surce: Dorbić, 2013

14

15

Slika 14: Vrtlarstvo Zorić-oglas iz Narodne straže
Izvor/Surce: Anonymous, Uzorno vrtlarstvo Stipe Zorić Šibenik, Narodna straža, Broj 16, Šibenik, 1927.
Slika 15: „Vrtlarija" obitelji Zorić, fotografija iz 1932. godine
Izvor/Surce: Milivoj Blažević, 2013

Slika 16: Južni ulaz u Perivoj Roberta Visianija, krajem 19. stoljeća
Izvor/Surce: Marković, 2009, 170

i vrt Zorić je unajmio od Vlasnika zemljišta i poslovne zgrade tvrtke „Inchiostri i sin", koji su od kraja 19. stoljeća, dugi niz godina i to kroz prvu polovicu godina 20. stoljeća proizvodili tjesteninu te se bavili vrtlarstvom i cvjećarstvom. Prvi zabilježeni vrtlari u razdoblju od 1925. do 1941. godine kod Zorića bili su Duje Grbac, Ante Blažević-Jurišić i Mate Bumber. Oni su bili prvi šibenski educirani vrtlari za gradske javne potrebe raznih ustanova i gradskog parka te izrađivači različitih cvjetnih aranžmana za razne društvene i privatne potrebe.

U privatnom vrtu navedenih bila je radionica cvjetnih aranžmana, rasadnik cvijeća i izrada vijenaca za pogrebe u Šibeniku (Slika 14. i 15.). Vrt je bio u funkciji vlasnika do 1948. godine, a onda je legaliziran kao državni monopol do 1962. godine.[17]

PERIVOJ ROBERTA VISSIANIJA U ŠIBENIKU

Zaslugom općinskog povjerenika Frane Madirazze iniciranom, daleke 1890. godine, 1896. godine se započinje s izgradnjom šibenskog perivoja Roberta Visianija (Slika 16.). Perivoj ima površinu od 4163 m². Sastoji se od tri dijela: gornjeg, središnjeg i donjeg koji se kaskadno spuštaju od Gradske poljane prema obali. Izduženog je pravokutnog oblika. Svi dijelovi perivoja su oblikovani kao zaseban kompozicijski element skladne perivojne cjeline (Sironić, Sironić & Mornar, 2008, 132).

Za ovo razdoblje u cilju usporedbe s parkovnim graditeljstvom susjednih hrvatskih gradova potrebno je navesti i Garanjinov park u Trogiru, kao i Marmontovom zaslugom početkom 19. stoljeća izgrađen splitski perivoj na prostoru srušenih baroknih utvrda. Perivoj u

din 4175,00, 4). Izgradnja prednjeg drvenog kostura sa gredicama 15/15 prema proračunu ukupno din 1300, 5). Stakleni prozori sprijeda i sa strane u svjet 1,40/1,50 i jelova drva s željezarijom.kom 6, Jed. cijena 500, 00, Ukupno din 3000,00, 6). Krov od stakla položen na T-željezu profila 40 mm, s odnosnim štukom 5,40 x 8,80, m² 47,52, Jed. cijena 170,00, ukupno din 8078,00, 7). Vrata prosta od jelova drva svjet. 80/210 potpuno izrađena i bojadisana, kom 1, Jed. cijena 400,00, ukupno din 400,00, 8). Bojadisanje staklenih okvira i drvenog kostura na 3 ruke uljenom bojom. 8,55 x 1,70, Jed. Mj 14,54 m², Jed. cijena 30,00, ukupno din 436,20, 9). Bojadisanje prozora sa strane kao gore 1,50/1,50 2,25 m², Jed. cijena 30,00, ukupno din 436,20, 10). Bojadisanje krovnog željeza minijem na 2 ruke te uljenom bojom na 2 ruke 124,20 m, Jed. cijena 2,00, ukupno din 248,40, Ukupni troškovi 19.889, 80 din.

17 Kazivanja mr. sc. Milivoja Blaževića: Vijenci za *„slavoluk"* su se izrađivali pri dolasku kralja Aleksandra u Šibeniku na poljani i obali u Šibeniku. *„Slavoluk"* je izrađen od drva i omotan cvjetnom dekoracijom, a projektirao ga je šibenski slikar Zvonimir Rakamarić rodom s otoka Zlarina.

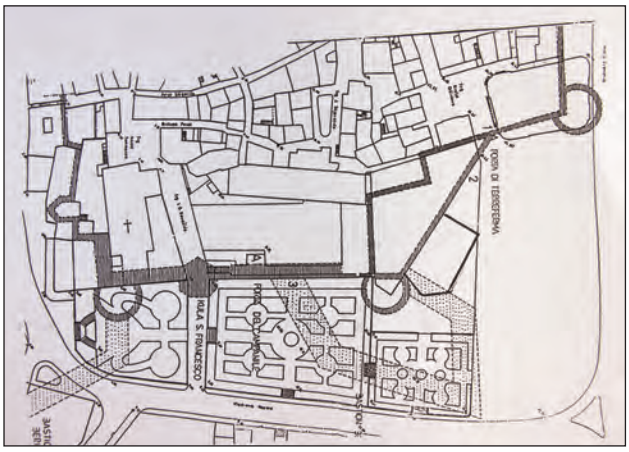

Slika 17: Plan restrukturiranja jugoistočnog dijela povijesne jezgre
Izvor/Surce: Marković, 2009, 162.

Slika 18: Izvorna ukrasna fontana u perivoju Roberta Visianija
Izvor/Surce: Daši, Zh, Šibenski perivoj 1890.-1941.

Zadru 1829. godine na nasipu bastiona Grimani (Marković, 2009, 163).

Šibenski perivoj je nastao rušenjem bastiona Bernardi, te započinje nivelacija terena i cestovna regulacija prilazne ceste na obalu (Slika 17.).

Iz arhivskih podataka u različitim troškovnicima i ugovorima se doznaje da su građevinski zahvati (ogradni zidovi) 1893. godine. povjereni Andriji Orlandiniju iz Pučišća na otoku Braču, na koju će se nakon toga postaviti dekorativna čelična ograda u izradi šibenskih kovača.[18] Parkovnu opremu poput ukrasne vodoskok fontane s ribnjakom izradila je tvrtka Juhasz iz Graza. Isti proizvođač je ugradio i dekorativne stupove od kovanog željeza s utilitarnom rasvjetom.[19] Fontane su postavljene u sredini prvog i drugog dijela parka (Slika 18.). U perivoju su također postavljene i kamene vaze za cvijeće na rubnim dijelovima te dječje figure na dva mjesta.[20]

Iako nedostaju izvorni grafički prikazi projekta, sukladno sačuvanoj dokumentaciji, oblikovna koncepcija bila je bliska talijanskim uzorima javnih parkova. Parkovne površine su imale pravilan ortigonalan raster šetnica, koje su zauzimale polovicu ukupne površine parka, a cvjetne rondele su davale naglasak u središnjoj osi. Pojedine cjeline s drvećem i grmljem oblikovanim u stereometrijskim formama bile su omeđene gustim bršljanom i živicom. Dominantni akcenti u rubnim zonama su postignuti uporabom stabala za mediteransko podneblje, uzgajanim u općinskim rasadnicima ili uvozom iz talijanskih rasadnika (Marković, 2009, 166–167).

Navedeno potkrijepljuju i arhivski podaci o nabavi 10.000 sadnica šimšira iz Splitskog rasadnika za uređenje Općinskog perivoja.[21] Značajno je spomenuti i interpolaciju tzv. upita za ponudu rasadnika iz Gorizzije kojom se željelo popuniti gradske nasade s 15 sadnica dudovca (*Brussonetia papyrifera*), od 6 cm promjera u deblu.[22]

Arhivski podaci govore o uporabi sljedećih izvornih dendroloških vrsta u perivoju:

Alepski bor (*Pinus halapensis*), platana (*Platanus acerifolia*), libanonski cedar (*Cedrus libani*), divlji kesten (*Aesculus hippocastanum*), pajavac (*Acer negundo*), atlaski cedar (*Cedrus atlantica*), koštela (*Celtis australis*), čempres (*Cupressus sempervirens*), očenašica (*Melia azedarach*), srebrna smreka (*Picea pungens*), japanska velelisna kalina (*Ligustrum lucidum*), javorlisna platana (*Platanus acerifolia*), bagrem (*Robinia pseudoacacia*), japanska sofora (*Sophora japonica*), tamaris (*Tamarix* sp.), žumara (*Chamaerops* sp.), brijest (*Ulmus* sp.) i grm lovor (*Laurus nobilis*), Šimšir (*Buxus sempervirens*), oleander

18 Daši, ZH, Šibenski perivoj 1890.-1941.
19 Daši, ZH, Šibenski perivoj 1890.-1941.
20 Daši, ZH, Šibenski perivoj 1890.-1941.
21 DAŠI, ZH, *Br. 14578, Općinskoj upravi Split, Općinska uprava Šibenik, 13.11.1923.*
22 DAŠI, ZH, *Br.5045, Rasadniku u Goriziji.*

19a

19b

Slika 19a: Perivoja Roberta Visianija-1996. godine
Izvor/Surce: „Zelenilo d.o.o“, 2014.
Slika 19b: Perivoja Roberta Visianija-1996.godine, nakon „obnove“ 1996. godine
Izvor/Surce: „Zelenilo d.o.o“, 2014.

(*Nerium oleander*), pitospora (*Pittosporum tobira*), vatreni trn (*Pyracantha coccinea*), suručica (*Spiraea* sp.), lemprika (*Viburnum tinus*), juka (*Yucca* sp.), jasmin (*Jasminum* sp.), bršljan (*Hedera helix*) i dvornik (*Polygonum* sp.) (Marković, 2009, 167).

U tadašnjem komunalnom održavanju perivoja sprovođene su stroge zaštitne mjere u zaštiti branja parkovnog cvijeća, oštećenja stabala, grmova i parkovne opreme, sve do prijetnje globom u iznosu do 5 fiorina. Ulaz u park bio je dozvoljen "staloženim" osobama, pristojno odijevenim, a redarstvo je stalno pazilo na mir i red.[23]

> *"Prije Drugog svjetskog rata nedjeljom i praznikom, u srednjem dijelu Gradskog perivoja, svirala je šibenska glazba, a brojni šetaći su šetali širokim stazama. Nakon Drugog svjetskog rata perivoj je služio uglavnom kao okupljalište umirovljenika, odmaralište turista i polazišna točka otočanima na putu za brodske linije." (Dorbić, Temim, 2015, 334 u Fantulin, 1997).*

Nedjeljna glazbena promenada upotpunjavala je romantični ukus vremena 19. stoljeća u fazi novoformiranog ukusa nove generacije gradskog pučanstva. Spomenik Nikoli Tomaseu[24], slavnom piscu i lingvisti upotpunio je ljepotu opće slike parka i ispunio njegov prostor prema morskoj obali i pristaništu brodova.[25]

Spomenik na visokom postolju (zajedno sa skulpturom do 5 m) zaista je stvorio scenografiju perivoja snažnog naboja i simbolike kojeg je upravo novo građanska klasa srednjeg i bogatijeg sloja udahnula u onovremenu osebujnu šibensku slikovitost, a sve u trendu tadašnjeg recentnog ukusa oblikovanja raspoloživa gradskog prostora.

Perivoj je održavan od strane lokalnih obrtnika (kovači, zidari, bojadiseri), a prvih decenija 20. stoljeća članovi obitelji Inchiostri, koji su imali lokalni rasadnik u blizini Poljane. Od njih su pred Prvi svjetski rat 1914. godine poslove održavanja preuzeli članovi obitelji Zorić koji su i u vrijeme izgradnje perivoja povremeno istog održavali.[26]

Zorićevim prestankom održavanja i upotpunjavanja pejsažnih površina s cvijećem, perivoj je zapušten do te mjere da se krajem 20. stoljeća moralo temeljito obnoviti isti (Slike 19a i 19b).[27] Nestalo je mnogo perivojne opreme, a ponešto je i porušen (Sironić, Sironić & Mornar, 2008, 133).

POČECI GRADSKE URBANIZACIJE, ODRŽAVANJE NASADA I POŠUMLJAVANJE U ŠIBENIKU

Krajobrazna arhitektura je neposredno vezana s urbanizmom, gdje preobrazba hrvatskih gradova u sastavu Ha-

23 Daši, ZH, Šibenski perivoj 1890.-1941.
24 Blažević, M. (1996): Nicollo Tomasseo-Povodom 100. godina spomenika u Šibeniku., Šibenski list, Br. 1693, 8. VI., 6.-7.
25 Marijana Sironić, Dario Sironić, Nives Mornar, Gradski perivoj u Šibeniku-Metode i rezultati rekonstrukcije u 20. stoljeću, *Prostor 1* (35) 16, Zagreb, 2008., 132. *Nikola Tomasseo (1802.-1874), književnik, jezikoslovac, leksikograf, filozof, kritičar i prevoditelj. Najveći je talijanski pisac 19. stoljeća s opusom većim od 200 djela. Napisao je i poznato djelo na hrvatskom jeziku „Iskrice“. Spomenik N. Tommaseu (autor Ettore Ximens), postavljen kod otvaranja perivoja 1896., uklonjen je 1945. godine. odlukom komunističkih vlasti.*
26 Kazivanja mr. sc. Milivoja Blaževića.
27 Bojanić Obad Ščitaroci i Obad Ščitaroci (2004, 183): Zaključuju da iako je perivoj obnovljen prema povijesnoj matrici, sve je u perivoju novo, te da takav pristup uopće nije prihvatljiv, prvenstveno ako nema uporište u znanstvenom istraživanju i znanstvenoj podlozi cijeloga projekta.

20

21

Slika 20: Privatni vrtovi kod šibenske gimnazije
Izvor/Surce: Dorbić, 2016.
Slika 21: Okoliš kod šibenske gimnazije
Izvor/Surce: DAŠI, 2013.

22

23

Slika 22: Zelenilo na šibenskoj poljani
Izvor/Surce: Belamarić, 2007, 10
Slika 23: Šibenska poljana i glavna cesta
Izvor/Surce: Daši

bsburške monarhije slijede grado-graditeljske trendove[28] ostalih europskih zemalja.[29] Identitet Šibenika temeljio se na postulatima proširenja povijesnih struktura, u kojem poslu urbanisti u danim okolnostima pojedine gradske pozicije za strukturiranje nove pejsažne slikovitosti.

Među ostalim naglašeno je i planiranje novih javnih prostora s estetskim nabojem (trgovi, parkovi, promenade, aleje). Policentrični karakter naselja u srednjovjekovnim okvirima održao se sve do sredine 19. stoljeća, kada doživljava svoju najveću transformaciju s novim urbanističkim identitetom (Marković, 2009). To se osobito zapaža od 1875. godine pa dalje sve do uređenja obale do 1890. godine i rušenja gradskih bedema 1888.-1890. godine.[30]

Šibenik se širio prema agrarnim područjima na rubovima grada postepeno do 1918. godine i novom okru-

28 Urbanističkim temama Šibenika bavili su se: *Perić, 1956., 233-271; Fisković, 1958., 45-60; Dujmović, 1962., 439-1451; isti, 1976., 77-120; Ivanišević, 1963., 84-110; Babić, 1972., 440-4su se: Perić, 1956., 233-271; Fisković, 1958., 45-60; Dujmović, 1962., 439-1451; isti, 1976., 77-120; Ivanišević, 1963., 84-110; Babić, 1972., 440-443; isti, 1989., 7-25; I.Fisković, 1986., 387-413; isti, 1990., 103-134; Šprljan, 1988/1989., 85-95; isti, 1994.; Juras, 1997., 68-71., Tadić.Marković-Horvat-Levaj, 1987., 5-29; Marković, 1990., 199-201; Ista, 1997., 127-141.*

29 Pederin (1983)., u Marković (2009); *122. Godine 1818 Car Franjo Josip posjetio je Šibenik. Posebno ga se tada dojmila tadašnja arhitektura i prirodni krajobraz, kanal sv. Ante i tvrđava sv. Nikole., 196-197.*

30 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.

Slika 24: Šibenska poljana, 2015. godine
Izvor/Surce: Dorbić , 2015

ženju tijekom 1920.-1941. godine, istočno u pravcu uz glavnu cestu (Poljičak, 1995, 31).

Bliža pejsažna područja grada Šibenika kao npr. Brodarica, Ražine, Donje polje, Bilice, Njivice itd. sve do Šibenskog mosta bila su posađena poljoprivrednim kulturama vrtovima, izgrađenim gusternama i bunarima. Kultivirani prostor šibenskog gradskog i prigradskog težaka je uređen i priveden kulturi vinove loze i masline s značajnim prinosom. Gradski pejsaži su obilovali s održavanim vrtovima manjih površina, u kojima su bile posađene većinom povrtne kulture i to na prostoru od Buala do Varoša prema Crnici. Karakteristični su vrtovi bili na području ispod šibenske gimnazije, uređeni od 1936.-1941. godine (Slika 20.).

U polu koncentričnim krugovima oko zgrade Gimnazije zasađene su agave (*Agava* sp.) s ukrasnim biljem, lijevo i desno od centralnog stepeništa do školske zgrade (Slika 21.).[31]

Za povijesni prikaz tadašnjeg pejsažnog uređenja značajno je istaknuti i gradski dio uz tzv. „Stari pazar" i gradsku Poljanu (Slika 22., 23. i 24.). Uz cestu Starog pazara na potezu od kazališta do kuće obitelji Bogdan bila su posađena bjelogorična stabla.

Sjevernije od kuće obitelji Bogdan u podnožju sjevernog zida tvrđave Sv. Mihovila uređivan je od 1890. godine tzv. Mrkičin gaj, nazvan po zaslužnom Kanoniku Josipu Mrkici poznatom dobrotvorcu i ljubitelju zaštite prirode (Slika 25. i 26.).[32]

Od kuće obitelji Juras do kuće Gospodnetić ispred tadašnje fontane bile su uređene pejsažne površine sa sezonskim cvijećem u razdoblju do 1945. godine, djelomično obnovljeno i u poratnom razdoblju socijalističke obnove novog komunalnog sustava nakon 1956. godine. Na Poljani su bili posađeni nizovi od dva drvoreda sa sjeverne i južne strane, započevši od kazališta prema crkvi Blažene Djevice Marije, a između stabla su bile postavljene kamene klupe, koje su zabilježene na

Slika 25: Šibenske gospođe u Mrkičinom gaj u Šibeniku, 1914. godine
Izvor/Surce: Blažević, 2014
Slika 26: Perivoj Ane Rukavine u Šibeniku, 2015. godine
Izvor/Surce: Dorbić, 2015

31 Kazivanja Milivoja Blaževića.
32 Danas je donji dio parka obnovljen i prozvan po pokojnoj gđici. Ani Rukavini, a ostali prostor do Vatrogasnog doma uređen je kao manja park šuma, u kojoj su većinom posađena stabla Alepskog bora (*Pinus halapensis* Mill.).

Slika 27: Perivoj Luje Marune pogled s Gradske poljane
Izvor/Surce: DAŠI, 2015
Slika 28: Perivoj Luje Marune, 2015.
Izvor/Surce: Dorbić, 2015

slikama i fotografijama koje bilježe dolazak cara Franje Josipa u Šibenik, u travnju 1875. godine. Također se na tim fotografijama vidi i Bernardov zid koji je bio priključen na gradski bedem, a uklonjen je 1890. godine. Kameni materijal s tog bedema je bio korišten za dovršetak gradske obale u Šibeniku. Usmeni podatci govore da su kočijaši iz gradskih obitelji Junaković, Bogdan i Mileta sproveli gotovo 1500 kareva (1 kar = 1000 kg) kamene građe na obalu . Šibenska Poljana se počela uređivati oko 1850. godine nasipanjem sitnog materijala, a u to vrijeme je osim šetnice služila i kao trgovište za konje.[33]

Intenzivna trgovačka aktivnost na obali nalagala je proširenje luke, koju je 1875. godine financirao magnat Ante Makale za potrebe vlastitog poduzetništva (Marković, 2009, 100).

Počeci održavanja pejsažnih površina mogu se povezati s 1889. godinom i gradskom čistoćom te obvezama za građane što iz toga proizlaze.[34]

Različitim komunalnim djelovanjima uspostavljaju se bolji uvjeti života u gradu, a provode se i mjere higijenizacije.[35] Neki od njih su bili angažirani i kao pomoćni vrtlari u gradskim parkovima.[36]

To se jednako odrazilo na ulice i trgove u centru grada, u Varošu i na tada izgrađenoj gradskoj obali, što je bilo uvjetovano novoj prometno-trgovačkoj ulozi šibenske luke.[37]

Raspisivane su različite dražbe za koncesiju oko polijevanje grada, obale, poljane i glavnih ulica, te prilaznih cesta od 1. lipnja do 1. rujna tekuće godine.[38]

PERIVOJ LUJE MARUNE U ŠIBENIKU

Godine 1923. se na sadašnjem mjestu zgrade Financijske agencije (Fine) gradila učiteljska Pedagoška preparandija, kao čvrsti i djelomično montažni objekt.

U donjem dijelu građevnog sklopa prema gradskoj Poljani tada je ostala djelomično uređena pejsažna po-

33 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.

34 DAŠI, ZH, Oglas iz 1905. godine: *O održavanju čistoće na području grada, a osobito predgrađa Doca, Gorice i Varoša da brižno paze na čistoću svojih dvorišta, ulica, štala itd. U protivnom će se pristupiti prema zdravstveno-redarstvenom pravilniku.*

35 Zelić (1995.)., u Marković (2009.): *U Varošu, Crnici i Docu bilo je dozvoljeno držanje krupne i sitne stoke, što gradu pridaje jednoznačno ruralno obilježje*., 43.

36 DAŠI, ZH, Oglas iz 1909. godine: U prvom desetljeću 20. stoljeća birani su nadničari (pometači) koji su odvozili gradski otpad iz kućanstava na udaljenija mjesta od grada pod određenim uvjetima. *Odvoz gnojiva bi se vršio jednom dnevno. Zakupniku se iznajmljuju općinska kola. Sve moguće kvarove na kolima bi snosio zakupnik. Rok zakupa traje jednu godinu. Predaju se pismene i usmene ponude. Uplata će se obavljati kod općinske blagajnice u jednakim mjesečnim ratama.*

37 Više u Blažević, M. (2007): Prilog za povijest lučko-trgovačkog i željezničkog prometa Šibenika od 1921. do 1941. godine. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru., N0. 49., 583-643.

38 DAŠI, ZH, Načelnik općine Šibenik izjavljuje: *Uzet će se u obzir najpovoljnija po Općinu ponuda, a pri tome će se gledati da li dotični pruža dovoljno jamstva. Ponude su usmene ili pismene. Polijevanje je uredno i obilno 2 x na dan, a prema potrebama općine i više puta na dan. Naplata će biti 15-og u mjesecu i na koncu svakog mjeseca odbivši razmjerno kišne dane,* Šibenik, 1912.

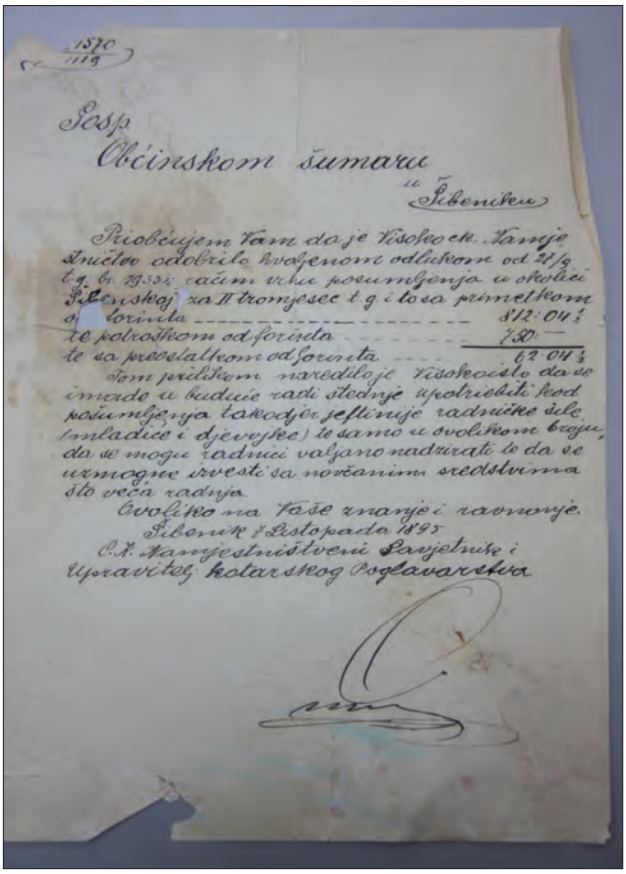

Slika 29: Dopis općinskom šumaru, Šibenik, 7. listopada. 1895. godine
Izvor/Surce: Daši, Zbirka šumarstvo (dalje: Zš)

vršina, sadašnji Perivoj Luje Marune (Slika 27. i 28.).[39] Na tom mjestu prije krajobraznog uređenja je bilo gradsko groblje, tzv. šematorij, koji je izgrađen u drugoj polovici 18. stoljeća. Na strani do glavne gradske ceste tzv. Splitskog puta u parku se nalazila kapela sa reljefom Blažene djevice Marije izrađene u klasicističkom stilu. U sredini središnje osi prema Poljani nalazilo se sadašnje kameno stepenište. Kameni zid koji okružuje Perivoj Luje Marune bio je izrađen od kamena sa otoka Brača. Perivoj je sadašnji oblik dobio zbog gradske prometnice tzv. Splitski put koji se pružao od gradskog naselja Crnica kroz grad, pored Šibenskog pazara, Baldekina i dalje prema istočnom izlazu iz grada.[40]

POŠUMLJAVANJE ŠIBENSKOG PODRUČJA TIJEKOM 19 I PRVE POLOVINE 20 STOLJEĆA

Od kraja 19. stoljeća započelo se s organiziranim radovima na pošumljavanju većih površina u blizini i široj okolici Šibenika. Prvi akt za rasadnik u Šibeniku Br. 8359 donosi i troškovnik za pošumljavanje u Šibeniku i okolini za razdoblje do 1896. godine. Sve akcije započele su od 2. rujna. 1886. kao organizirane i podržavane od tadašnje općinske uprave.[41]

U Šibenskom Državnom arhivu o tome tumači pronađen spis u kome šumski povjerenik Mate Baranović, dostavlja troškovnik općinskoj upravi u Šibeniku u vezi za pošumljavanje tada pretežno ogoljelog i zapuštenog prigradskog krajobraza. Pošumljavanje bi se obavljalo u roku od 10 godina.[42]

Pošumljavanje oko Šibenika spominje i spis iz 1895. godine (Slika 29.).[43]

Godine 1894. započeto je organizirano pošumljavanje na području šibenskog kotara. Pregledavane su nepošumljene šumske površine Zatona, Srime i Pakline u zapadnom dijelu kanala Sv. Ante u Šibeniku. Dana 27 i 28. ožujka. 1894. godine pošumljivan je općinski pašnjak „Rupina", na brdu iznad Varoša dio Šubićevca, zatim pašnjaci u Slivnu i Vrpolju. 1894. godine i kroz 1895. godinu je pošumljavano područje „Kopar" kod Rogoznice. Izvršeno je i pošumljavanje površine od 10 jutara na otoku Kapriju. Za pošumljavanje Rogoznice i Kaprija općinski je šumarski inženjer primio od Poglavarstva u Makarskoj 40 kg sjemena Alepskog bora (*Pinus halapensis* Mill.). Kaprije je bio zbog izuzetne ljepote prvi otok kojeg su općinske vlasti počeli pošumljavati. Prvo pošumljavanje zelenih površina u istočnom dijelu Šibenika izvršeno je uz put do željezničke stanice 1885. godine i to je uradio tadašnji „obćinski vrtlar Mate Baranović".[44]

Godine 1896. je započelo i uređenje gradskog parka, a istodobno su na adresu općinskih vlasti stizala upozorenja izvjesnog građanina da gosp Anđelić nije imao kompetencije ni stručnosti za održavanje i oblikovanje gradskog perivoja.[45]

39 U perivoju su tijekom 2013. godine zabilježeni sljedeći grmovi: oleander (*Nerium oleander* L.), pitospora (*Pittosporum tobira* Thunb. ex Murray W. T. Aiton.), zimzelena kalina (*Ligustrum ovalifolium* Hassk), bazga (*Sambucus nigra* L.), japanska velelisna kalina (*Ligustrum lucidum* W. T. Aiton.), sirijski hibiskus (*Hibiscus syriacus* L.), te stabla: divljeg kestena (*Aesculus hippocastanum* L.), čempresa (*Cupressus sempervirens* L.). kelreuterija (*Koelreuteria paniculata* Laxm.), koštela (*Celtis australis* L.), smreka (*Picea* sp.), bagrema (*Robinia pseudoacacia* L.) i brijesta (*Ulmus* sp.) shodno istraženom stanju na terenu može se zaključiti da velika većina dendrološkog bilja pripada izvornom zelenilu ovog perivoja (Dorbić, 2015).
40 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.
41 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.
42 DAŠI, ZH, *Br. 835, Uglednom općinskom upraviteljstvu, Kotarski poglavar, Šibenik 02.09.1886.*
43 DAŠI, ZH, *Br. 579, Općinskom šumaru, Upravitelj kotarskog poglavarstva, Šibenik 07.10.1895.*
44 Milivoj Blažević: Bilješke i zapisi o Šibeniku, rukopis.
45 Daši, ZH, *Uglednom općinskom upraviteljstvu, 30.03.1896.*

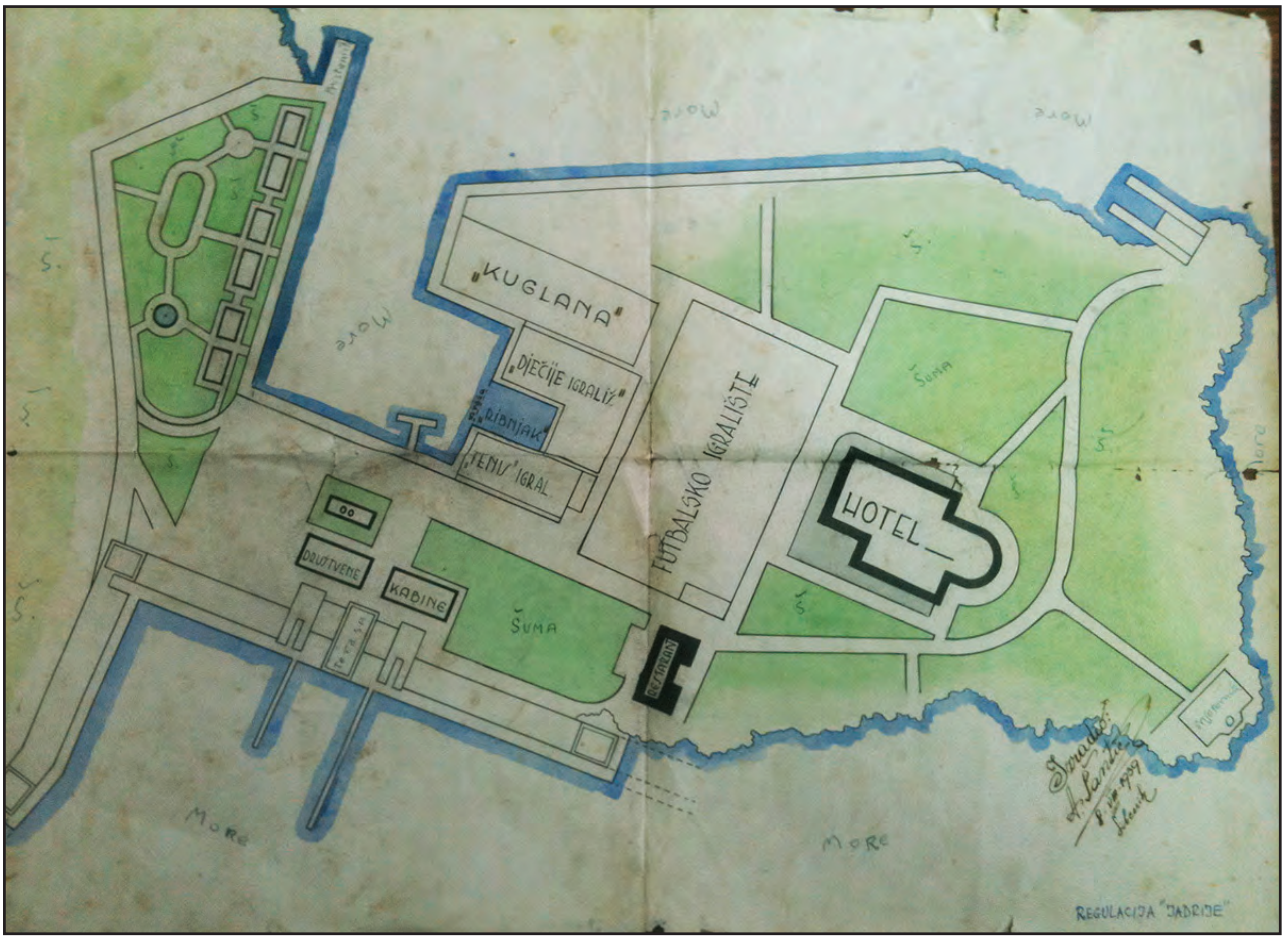

Slika 30: Projekt regulacije gradskog kupališta na Jadriji iz 1939. godine
Izvor/Surce: Daši, Zš.

U drugom desetljeću 20. stoljeća navode se i podaci o uporabi zaštitnih sredstava u urbanim prostorima i gradskim perivojima: *„Ova općina namjerava izvesti i neke radnje kao čišćenje borovih stabala od gusjenica i zamagljivanje stabala u općinskom perivoju, Mrkičinom gaju te vađenje nekih usalih stabala kao što i zamagljivanje Poljane Kralja Petra i drugih javnih mjesta u gradu. E, da bi općini bude lakše izvesti te radnje umoljava se to predsjedništvo da bi se izjavilo bil bi ono bilo voljno dozvoliti da bi se te radnje izvele pomoću užnika."*[46]

„U isto doba se pripominje da bi bilo korisno po same radnje da bi se nadzor nad užnicima povjerio nadziratelju Vicku Jurasu."[47]

Do Drugog svjetskog rata uređivana je šuma i vidikovac oko tvrđave Sv. Mihovila, a nakon rata Vidilica, šibenske tvrđave te park-šuma Šubićevac i dio šumskog kompleksa na prostoru između tvrđava Barone (Degelfeld) i Svetog Ivana, obje iznad gradskog predjela Varoš (Anonymous, 2011, 48 i 49). Uređenje „Gradskog" kupalište Jadrija je započeto 1922. godine. Kupalište je otvoreno za javnost 1923. godine. Nakon toga su se uređivale pejsažne površine oko kupališta i zasnivala šuma alepskog bora (*Pinus halapensis* Mill.) do 1941. godine (Slika 30.).

EDUKACIJA IZ PODRUČJA VRTLARSTVA, URBANOG ŠUMARSTVA I KRAJOBRAZNOG UREĐENJA NA PODRUČJU ŠIBENIKA TIJEKOM DRUGE POLOVICE 19. STOLJEĆA I U PRVOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA

Prije razvoja visokog školstva u Hrvatskoj naši stručnjaci i znanstvenici su se školovali prvenstveno u Italiji,

46 DAŠI, ZH, *14.12.1916. br. 34513/556: Općinskom upravitelju u Šibeniku, Namjesništveni savjetnik. Uništavanje borovog prelca u općinskim borovim šumama 1917.*
47 DAŠI, ZH, *8.12.1923, Predsjedništvu okružnog suda u Šibeniku, Predsjednik općine.*

Austriji, Češkoj i Slovačkoj, a pojedinci u Njemačkoj ili u Francuskoj.[48]

U Splitu je osnovano 1767. godine Gospodarsko društvo (Società economica di Spalato). Gospodarsko-šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1905. godine. Poljodjelska škola i kušaona u Splitu 1902. godine. Kraljevsko gospodarsko učilište u Križevcima postaje Kraljevsko više gospodarsko učilište (Košutić, 2004, 18).

Tvrtke „Zelenilo" i „Šumarija" u Šibeniku nisu odveć marile za kvalitetu primljenog kadra, što ne treba čuditi uzevši u odnos tadašnje društveno stanje.[49] Bilo je tu različitih kadrova a ponajmanje specijalista sa solidnim inženjerskim znanjima iz područja proizvodnje i edukacijsko-znanstvene primjene (Šumarski inženjeri, inženjeri poljoprivrede VVVV smjera[50], poljoprivredni tehničari, lugari[51], vrtlari i poljoprivrednici-težaci).

Gospodarsko-šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu osnovan je 1919. godine.[52]

Na poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu se 1937. godine osniva zavod za vrtlarstvo. Zadaća zavoda je bilo unapređenje vrtlarskih grana kao što su: cvjećarstvo, povrćarstvo, vrtna dendrologija i vrtna arhitekturna (Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet, 2016).

Od poznatih Šibenčana, koji su se posredno ili neposredno doticali vrtlarstva i krajobrazne arhitekture mogu se izdvojiti: dr. Robert Vissiani, Petar Luka Biankini Mastličević, Nikola Vežić, Mate Baranović, vlč. don. Krsto Stošić, Ante Frua, Mate Rajčić i dr.

Dr. Robert Vissiani

Dr. Robert Vissiani rođen je 9. travnja 1800. godine u Šibeniku, u kojem je završio osnovno školovanje. Gimnaziju je završio u splitskom sjemeništu. Zatim upisuje studij medicine u Padovi, koji završava 1822. godine. Bio je asistent botanike na medicinskom fakultetu (Zenić, 2002, 266).

Godine 1826. objavljuje svoje prvo floristično djelo Ogled dalmatinskog bilja (Stirpium dalmaticarum specimen), napisano na latinskom jeziku." (Zenić, 2002, 268).

Kao liječnik deset je godina živio u Dalamciji-Šibeniku, Splitu, Kotoru, Drnišu i Budvi. Za vrijeme službovanja u Drnišu od 1830.-1835. godine proučavao je dalmatinsku floru. Rezultat toga rada kapitalno je djelo „Flora Dalmatica" u tri toma, tiskana u Leipzigu 1842, 1847 i 1852. godine, drugi dio tiskan je 1882. godine. Flora Dalmatica s dodacima ima više od 1500 stranica (Zenić, 2002, 269).

Petar Luka Biankini Mastličević

Među pionire šibenskog vrtlarstva može se svrstati zasigurno i Petar Luka Biankini Mastličević, koji je rođen na Hvaru 14. listopada 1856. godine. Visoko obrazovanje završava na Gospodarsko-Šumarskom učilištu u Križevcima. Nakon toga studije nastavlja na Poljodjelskoj Madžarskoj akademiji u Magyardvaru. Potom prelazi u Beč na Visoku školu za kulturu tla, koju završava u 23 godini života. Najplodonosnije Biankinijevo djelovanje bilo je u Šibeniku (1878-1892. godine)

Biankini je u Šibeniku imenovan za nastavnika stručnih poljoprivrednih predmeta na Građanskoj školi. Trudio se i zalagao za unapređenje, tada zaostale mediteranske poljoprivrede. Organizirao je različite ratarske tečajeve, za ondašnje gospodarstvenike iz Šibenika i okolice. Osnovao je tzv. „Pokušališta" u kojima su bile formirane različite parcelice za pokusni uzgoj u introdukciji i uzgoju različitih ratarskih, voćarskih i vrtnih kultura (Matković, 1993, 17). Zalagao se i za unapređenje rasadničarske proizvodnje.[53]

Među ostalim se bavio i znanstvenim radom. Pokazivao je izraziti smisao za kreativni rad, snažnu upornost i marljivost. U Šibeniku 1882. godine, u dobi od svega 26 godina je osnovao *„Napredno gospodarsko glasilo-Gospodarski poučnik"* koji je izlazio dva puta mjesečno na četiri

48 Košutić, ur., Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1994-2004; spomenica, *Agronomski fakultet*, Zagreb, 2004, *U 12. stoljeću Herman Dalmatin iz Istre je pohađao predavanja u Chartresu i Parizu, napisao je oko 20 knjiga i prijevoda doprinijevši prirodoslovlju i egzaktnim znanostima u Europi., 13.*

49 DAŠI, Zbirka šumarstvo (dalje: ZŠ), *3.9.1951, god je osnovana Šumarija Šibenik, ing. Mate Huljev njezin je prvi direktor. Sve do 1950. god šumarstvo je bilo kao odjel, odnosno odsjek kotara. 1951 se šumarstvo odvojilo od kotara te je osnovana šumarija.*

50 DAŠI, ZŠ, *Program predavanja o štetnicima i suzbijanju na vinovoj lozi iz 1910. godine.*

51 DAŠI, ZP: *Kao dnevničari ili radnici dok ne polože lugarske ispite imadu prednost lica, koja su učestvovala u narodnooslobodilačkoj borbi ili su surađivala sa narodno-oslobodilačkim pokretom.(KNO Šibenik, Odjel poljoprivrede i šumarstva 1946.). Kao stalni lugar bez obzira na starost moglo bi se primiti u službu lice, koje je ranije bilo lugar, imade lugarski ispit, nije se politički ogriješilo, a tjelesno je sposoban (NRH-MINPIŠ 1945).*

52 Košutić, ur., Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1994-2004; spomenica, *Agronomski fakultet*, Zagreb, 2004., 18.

53 DAŠI, *Kotarsko vijeće, Uglednom Općinskom Upraviteljstvu Šibenik Dopis Br. 422. Visoko c.k. dalmatinsko namjesništčstvo željelo bi, da se kod ratarskoga tečaja zametne rasadnik voćaka i drugih biljaka. Od različitih voćaka imalo bi se odgojiti svake godine do 3000 mladica, te bi sve bile na raspoloženje visokog Namjesništva uz sliedeće ciiene:*
a) za jabuke, kruške, orahe, bajame, lješnjake po 10 novč. Komad;
b) za trešnje, višnje i šljive po 15 novč;
c) za breskve i kajsije po 20.
Osim toga imalo bi se odgojiti na godinu 10. 000 mladica u loncima, a to od vrsti: Pinus halapensis i pinea, Cupressus sempervirens horizontalis i pyramidalis, Thuja itd. Namjestništvo bi davalo potrebita sjemenja i lonaca. Za ostale potrebe: zemlju, gnjoj, sprave itd. imala bi se starati ratarska škola uz naknadu od 3 novč zagodišnju biljku koje bi se prve godine odgajale na lijama a druge godine u loncu.

stranice. Napisao je i sljedeća vrtlarska djela: O uzgoju i njegovaju cvijeća, uresnog grmlja i drveća, Buhač itd. Ostala djela su bila iz ratarskog vinogradarskog i voćarskog područja. Njegove knjige i studije bile su napisane na znastveno-stručni način te su predstavljale visok doprinos razvoju tadašnje poljoprivrede (Matković, 1993, 17).

Nikola Vežić

Jednako je za Šibenik značajan i Nikola Vežić, nadšumarski djelatnik. Službovao je na poslovima šumarskog stručnjaka od 1874.-1918. godine, kada je i umro u Zagrebu. *„Radni vijek je službovao na Drniškom kršu."*Na širem području Drniša putem uspostave šumskih zabrana i njege obnovio je više od 30 tisuća hektara terena, a borovih šuma bar 1500 ha. Može ga se svrstati u ondašnje pionire u podizanju borovih šuma ne samo na području Drniša već i na području do Like i mora. U Šibeniku je podizao borove šume na Kršu u Kanalu Sv. Ante, na Šubićevcu, u Vrpolju, Perkoviću itd. Od 1887-1907. godine za područje Šibenika Vežić dobiva za vježbenika poznatog šibenskog šumara Matu Baranovića (Rajčić, 1965, 4).

Mate Baranović

Baranović je rođen 1867. godine u Šibeniku, a preminuo je u Zagrebu 1939. godine. Završio je šibensku Ratarsko-gospodarstvenu školu kao odličan učenik. Kao takvog ga tadašnja uprava općine Šibenik o svojem trošku upućuje na više gospodarsko-šumarske nauke u Križevce, na smjer šumarstvo. Nakon završenog višeg školovanja vraća se u rodni grad u kojem radi na ozelenjivanju prigradskih šuma i krša punih 18 godina. Godine 1905 seli u Zagreb. Baranović je za rada u Šibeniku ozelenio Paklinu, kanal sv. Ante, Šubićevac, kao i brojne parkove i zelene oaze na području grada Šibenika. Ovaj istaknuti Šibenčanin, pionir ozelenjivanja, otac je poznatog kompozitora Krešimira Baranovića (Rajčić, 1964, 7).

Vlč. don. Krsto Stošić

Vlč. don. Krsto Stošić rođen je u Šibeniku 1881. godine. Dolazi iz šibenske težačke obitelji. Gimnaziju je pohađao u Sinju i Zadru u kojem je završio i studij teologije 1909. godine. Službovao je po različitim župama te je obavljao nastavu iz vjeronauka u šibenskim osnovnim i srednjim školama. Može se istaknuti i njegova dužnost u Jugoslavenskoj matici gdje je bio dugogodišnji potpredsjednik. Bio je potpredsjednik i tajnik društva Šubićevac za poljepšavanje Šibenika i okolice (P, I, 1934).

Ante Frua

Ante Frua je rođen 1889. godine, a potječe iz talijanskog grada Padove. Bio je najistaknutiji i najstariji član društva „Šubićevac". Poslovno je surađivao s Šimom Grubišićem-Rovilom, koji je 1912. godine osnovao Društvo Šubićevac, s ciljem očuvanja gradske „hortikulture". Grubišić-Rovilo bavio se pošumljavanjem „brina" oko Skradinskog buka, Kanala sv. Ante i Martinske. Frua je s Grubišićem-Rovilom započeo s realizacijom projekta gradskog kupališta Jadrija. Osnovao je planinarsko društvo Kamenar čiji je bio dugogodišnji član, predsjednik i tajnik (Dorbić i Temim, 2015,).[54] Do drugog svjetskog rata uredio je staze, šumu i vidikovac oko Tvrđave Sv. Mihovila, a nakon rata se posvetio Vidilici, šibenskim tvrđavama te park-šumi Šubićevac (Anonymous, 2011, 48 i 49).

Mate Rajčić

Mate Rajčić je po zanimanju bio šumarski tehničar. Umro je 1989. godine. Svoj radni vijek proveo je u šibenskoj šumariji. Radio je na pošumljavanju Šibenika i okolice. U slobodno vrijeme bavio se i uređenjima privatnih vrtova.[55]

Od edukativnih materijala u ondašnje vrijeme, Časopis i knjiga *„Školski vrt"* su bili dostupni Šibenčanima. Osobito i to veoma korisno sredstvo za promicanje pučke naobrazbe, jesu *„Školski vrtovi,u kojih će djeca obćeć s prirodom postati prijateljem prirode i u kojih će se pomoćju obuke vrhu raznovrstnih promjena u prirodi moći mnogo lagnje odgojiti za zdrave, dobre i pametne ljude, negoli u samoj školskoj sobi. U svojem gore napomenutom djelu naznačio je Dr. Šwab, C. K, zemaljski nadzornik osobitu važnost tog sredstva za odgoj, te je u pomenutom djelu potanko razložio, kako školski vrt može biti školom pravoga i naravskoga suda i vrelo najčišće djetinske i nevine radosti i veselja naše omladine, a po tom kako može pučka učiona postati pravom polugom blagostanja narodnoga. Djelo obsizat će 2 tiskana arka u 8. Ni; biti će providjeno sa jednim bojisanim nacrtom jednog školskog vrta; bude izdano posebno u talijanskom i u hrvatskom jeziku u prvoj polovici mjeseca rujna t. g. a predplatna cijena je u Zadru 30 novčića, van Zadra 35 novčića, za svaki primjerak, budi u talijanskom, budi u hrvatskom prevodu."*[56]

Časopis *„Školski vrt"* počeo je izlaziti kao mjesečnik od siječnja 1889. godine na 16 stranica formata 27,5x18 cm. Odgovorni urednik od 1894. godine bio je Miroslav Cugšvert, koji je bio učitelj. Članci su bili iz različitih područja šire hortikulture. Neki zapaženiji

54 Više u ZŠ.

55 Prema kazivanju Ante Dunkića, dipl. ing., Gosp. Mate Rajčić, iako marljiv i ustrajan u poslu nije imao smisla za estetsko oblikovanje prostora. Bez ikakvog razmišljanja bi združio različite vrste autohtonoh i alohtonog bilja u vrt: bor, platanu, palmu, brijest itd, što je možda donekle bilo smisleno i originalno, ali se nije moglo vezati uz dotadašnju ustaljenu tradiciju.

56 DAŠI, ZH, *Letak poziv na predplatu za knjižicu „Školski vrt", Zadar 10.08.1872.*

članci iz vrtlarskog područja su: Ciganović, J. (1899): *„O važnosti školskih vrtova“*; Štampar, I. (br. 6): *„Uzorni školski vrt“*; Ciganović, J . br. 9: *„Kako se imadu urediti školski vrtovi“*; Matok, A.: *„Gajenje ruža, br. 10, 11 i 12, kao opširan stručni rad“*. 1890 u br. 2 i 3 napisao je Josip Ciganović: *„Nešto iz povijesti vrtlarstva“*, u članku je prikazan povijesni prikaz vrtne umjetnosti. U godištu III, koji je izlazio 1891. godine tiskana je na prvoj stranici broja 1. Obavijest iz koje se zaključuje o visokom mišljenju zemaljske vlade o kvaliteti „Školskog vrta“.[57]

ZAKLJUČAK

Razvoj vrtlarstva i krajobraznog uređenja na području Šibenika je započet krajem 19. stoljeća, projektiranjem, oblikovanjem i uređenjem gradskog perivoja Roberta Visianija u samom centru grada. Do tada su sporadično uređivani manji privatni vrtovi, uglavnom bogatijeg talijanskog građanstva. Većina zapisa o uzgoju ukrasnog bilja i krajobraznom uređenju u ovom razdoblju su na talijanskom jeziku ili su tiskani u Italiji. Hrvatsko građanstvo tada nije odveć marilo za ovom djelatnošću. Pučanstvo je preživljavalo, uzgojem većinom ratarskih i povrćarskih kultura.

Početkom 20. stoljeća grad se počinje polako urbanizirati, počinju se održavati gradske ulice i trgovi, gradi se Pokrajinska bolnica i sud itd. U tom vremenu je nedostajalo „vrtlarske struke“. Pejsažne površine i nasadi su uglavnom održavale uglavnom osobe slabijeg socijalnog statusa, kao i oni s ruralnih dijelova grada i obližnjih mjesta. Također se vršilo i pošumljavanje okolice Šibenika s alepskim borom (*Pinus halapensis* Mill.). U to vrijeme malo je bilo zapaženih stručnjaka na području ukrasne hortikulture i uređenja pejsaža. Od stručnjaka koji su djelovali u ovom području mogu se izdvojiti: Robert Visiani, Petar Luka Biankini Mastličević, Vlč. don Krsto Stošić, Mate Baranović, Nikola Vežić, Mate Rajčić i dr.

Recentne izvedbe oko centralnih gradskih parkova i pošumljavanja užeg gradskog područja (Šubićevac, dio Varoša) ukazuju na činjenicu da se i potkraj nedostatka lokalne tradicije vrtlarstva, uređenja pejsaža i šumarstva jasno održavaju u građanskoj svijesti starog Šibenika, te se otkrića predstavljena u ovom istraživačkom radu daju kao potvrda tim dostignućima.

57 DAŠI, ZH.

A HISTORICAL OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF GARDENING AND LANDSCAPING IN ŠIBENIK AND ITS OUTSKIRTS DURING THE PERIOD 1880 TO 1945

Boris DORBIĆ
University of Applied Sciences „Marko Marulić“ in Knin, Department of Karst agriculture, Petra Krešimira IV. 30, 22 300 Knin, Croatia
e-mail: bdorbic@veleknin.hr

Elma TEMIM
University „Džemal Bijedić“ Mostar, University campus, Agromediterranean faculty, 88 104 Mostar-Bosnia and Herzegovina
e-mail: elma.temim@unmo.ba

SUMMARY

The adverse economic crisis that occurred by the end of the 19th century and during the first decades of the 20th century did not contribute to the development of gardening and landscape architecture on the territory of the city of Šibenik and its surroundings. The tradition of urban nucleus from the past, both mundane and ecclesiastical, made a considerable impact on the attempts of local urban gardening and landscape architecture. Nevertheless, towards the end of the 19th century the agricultural image of urban tissue commenced undergoing changes. The city became urbanised towards its eastern parts. Communal infrastructure, schools, hospitals and the court building were slowly both reconstructed and constructed and consequently there were increasing requirements for large-scale greening, afforestation, newly planted plants and maintenance of urban landscape areas. The situation of urban gardening and landscape architecture during the period between 1880 and 1945 is analysed throughout the paper. In the development of modest urban landscape of that period it is important to highlight the public gardens by Roberto Visani and Lujo Marun, as well as landscape areas within urban villas, municipal facilities and urban infrastructure.

Keywords: Šibenik, afforestation, urban gardening, landscape architecture, education

IZVORI I LITERATURA

DAŠI-ZP (Državni arhiv u Šibeniku-Zbirka poljoprivreda)

DAŠI-ZH (Državni arhiv u Šibeniku-Zbirka hortikultura)

DAŠI-ZŠ (Državni arhiv u Šibeniku-Zbirka šumarstvo)

DAŠI-ZFR (Državni arhiv u Šibeniku-Zbirka fotografija i razglednica)

DAŠI-ZV (Državni arhiv u Šibeniku-Zbirka vojništvo u Šibeniku 1884.-1918.)

Anonymous (1927): Uzorno vrtlarstvo Stipe Zorić Šibenik. Narodna straža, 16, Šibenik.

Anonymous (2011): Ante Frua. Časopis za promicanje zavičajnih vrijednosti i baštine, 9, 46.

Belamarić, I. (2007): Šibenska sjećanja. Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić" - Šibenik, 55.

Blažević, M. (1996): Nicollo Tomasseo-Povodom 100. godina spomenika u Šibeniku. Šibenski list, 1693, 8., VI., 6.–7.

Blažević, M. (2007): Prilog za povijest lučko-trgovačkog i željezničkog prometa Šibenika od 1921. do 1941. godine. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 49, 583–643.

Blažević, M. (2006): Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. godine. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 49, 645.

Blažević, M. (2009): Šibensko gospodarstvo od sredine 19. stoljeća do 1921. godine. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 51, 182–183.

Bojanić Obad Ščitaroci, B., Obad Ščitaroci, M. (2004): Gradski perivoji Hrvatske. Ščitaroci d.o.o., Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 183.

Božić-Buzančić, D. (1993): Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu: pokret za obnovu gospodarstva, gospodarske akademije, ogledni vrtovi i poljodjelske škole druge polovice XVIII. I početka XIX. stoljeća. Split, 200–281.

Dorbić, B., Pamuković, A. & M. Blažević (2014): Prilog poznavanju povijesti hortikulturne i bilinogojstvene edukacije stanovništva šibenskog kotara u razdoblju 1920.-1939. godine. Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hazu u Zadru, 56, 264.

Dorbić, B. (2015): Funkcionalna i estetska valorizacija tipičnih mediteranskih elemenata parkovne dendroflore na području Šibensko-kninske županije. Doktorska disertacija, Agromediteranski fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić" u Mostaru.

Dorbić, B., Temim, E. (2015): Utjecaj zelenila i parkovnog modernizma na društveni život stanovnika Šibensko-kninske županije. Agronomski glasnik, 76, 6, 327–348.

Dorbić, B., Temim, E. (2015): Povijesni pregled razvoja vrtlarstva i krajobraznog uređenja Šibenika i okolice u razdoblju 1945.-1985. godine. Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia Koper, 637–650.

Dunkić, A. (1998): Pregled povijesti zelenila grada Šibenika s osvrtom na perivoj R. Visianija. Zbornik simpozija Povijesni vrtovi, perivoji i parkovi primorske Hrvatske, 82.

Fantulin, J. (1997): Šibenski perivoj nekad. Šibenski list-Glasilo Šibensko-kninske županije, 35, 1737, 8–9.

Grgurević, D. (1983): O primorskim vratovima. Hortikultura, 1-2, 55.

Košutić, S. (2004): Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1994-2004; spomenika. Zagreb, Agronomski fakultet, 13–18.

Milić, B. (1993): Vrtovi srednjeg vijeka. Prostor, 2, 1-2, 99.

Marković, J. (2009): Šibenik u doba modernizacije. Institut za povijest umjetnosti-Zagreb i Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić" - Šibenik, 27–122.

Matković, P. (1993): Petar Biankini Mastličević-pionir našeg Vrtlarstva-O 60. Obljetnici smrti. Hortikultura, 1-2, 17.

Obad Ščitaroci, M., Bojanić Obad Ščitaroci, B. (1996): Parkovna arhitektura kao element slike grada. Prostor, 4, 1, 11, 90.

P, I. (1934): Prigodom velikog jubileja: vlč. don. Krste Stošića (1884-1909-1934). Narodna tribuna, 2, 8.

Piplović, S. (2003): Cvijeće na prostoru Dalmacije u XIX. Stoljeću. Agronomski glasnik, 65, 3-5, 85–93.

Poljičak, I. (1995): Šibenik na razmeđu: socijalno-ekologijski ogled, Gradska knjižnica „ Juraj Šižgorić" - Šibenik, 31.

Rajčić, M. (1964): Mate Baranović, zaslužni šumar iz Šibenika. Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda Općine Šibenik, 13, 638, 7.

Rajčić, M. (1965): Čovjek mrtav spomenik mu živ!--Nikola Vežić. Šibenski list-Organ socijalističkog saveza radnog naroda Općine Šibenik, 14, 4.

Sironić, M., Sironić, D. & N. Mornar (2008): Gradski perivoj u Šibeniku-Metode i rezultati rekonstrukcije u 20. stoljeću. Prostor, 1, 35, 16, 132–138.

Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet (2016): Zavod za ukrasno bilje, krajobraznu arhitekturu i vrtnu umjetnosti. www.agr.unizg.hr/hr/article/108/zavodza_ukrasno_bilje_krajobraznu_arhitekturu_i_vrtnu_umjetnost (15. 4. 2014).